

Nordmenn og dansker på Nordaust-Grønland

Dansk polarcenter har nettopp gitt ut et arbeid med tittel «Nordøst-Grønland 1908–1960. Fangstmandsperioden». Forfatter er Peter Schmidt Ingebrigtsen. I redaksjonen sitter Kirsten Caning. Dansk Polarcenter. Utgivelsen har fått støtte av en rekke danske fond. Boka er på over 400 sider.

Arbeidet er av interesse for en leserkrets både i Danmark, og kanskje enda mer i kyst-Norge, og ikke minst på Sunnmøre. Det kan derfor være på sin plass å omtale dette verdifulle arbeidet i «Sunnmørsposten», og dermed nå lesere som særlig kan ha interesse av innholdet. Allerede da jeg bladde i boka før jeg hadde lest den, slo det meg at dette var et solid og grundig arbeid, som måtte bygge på et kildemateriale, «der det af hensyn til omfanget måtte sættes Grænser».

Trolig har noen av oss som har skrevet om perioden, vel høyst sett grønlandsisen fra et fly på veg til Amerika. denne forfatter fikk inspirasjon til arbeidet under en kajakreise fra Daneborg til Mestervig i 1989. Men han hadde allerede kjent området «udmærket» fra den tid, 1977–1979, da han var i den danske overvåkingspatrulje for Nordaust-Grønland, Sirius.

Det som først vakte interesse hos forfatteren, var de småhytter på Nordaust-Grønland som tidligere hadde vært bebodd. Han spekulerte på hvem som hadde bygd dem, når de var bygd og hvorfor. Han gikk til sin bokreol og fant bruddstykker av historien. De fleste av fangsthyttene var bygd av norske og danske fangstmenn. Enkelte var opprettet i vitenskapelig øyemed, noen var fra 2. verdenskrig, andre var knyttet til værtjenesten på Grønland.

Forfatteren ville så gå i gang med et arbeid der «menniskene skulle træde frem av anomymiteten», og han søkte ikke bare i litteraturen i Danmark og Norge, men han oppsøkte folk i begge land som kunne gi ham nye opplysninger. Han arbeidet med manuskriptet fra 1992 til det nå foreligger i ei bok med pent utstyr, bilder av mange hytter på kysten, personer, også fra Sunnmøre, sunnmørsskuter, skjemaer og instruktive kart. Det er blitt et verk som gir en klar oversikt over perioden. Med en beundringsverdig nøyaktighet er utrolig mange enkeltheter kommet med; men register og indekser gjør det greitt å finne fram for den som søker opplysninger.

Stoffet rundt hyttene krever en bakgrunn. Det var andre forhold som spilte inn enn den rene fangstvirksomhet, det gjaldt utforskning, administrasjon og politiske forhold, som den norsk-danske grønlandsstrid. Men boka står ikke fram som noe innlegg i den tidligere striden. Nøytraliteten viser seg bl.a. i at den norske polarhistoriker, lektor dr. phil. Odd Lønø, har korrigert norske tekster.

Til innledning får vi et oversyn over oppdagelse og utforskning av Aust-Grønland fra 1607. Vi får kortelig høre om kvalfangere og vitenskapsmenn

som fortsatte utforskningen, ekspedisjoner for kartlegging, danske fra 1891, og kort om den vitenskapelige utforskning 1909–1960 med bl.a. norske fra 1922. Så følger et kort avsnitt om kommersiell utforskning ved sommerexpedisjoner og også turist- og sportsekspedisjoner.

Men den første ekspedisjon som så at det kunne være drivverdig med fangst av landpattedyr på Aust-Grønland, var den norske ekspedisjon med selfangeren «Hekla» av Tønsberg i 1889. De skulle egentlig fange kvalross; men da de kom under land, fant de at det vrimlet av dyr på kysten. 1891–1892 kom «Hekla» tilbake med en ekspedisjon for det danske marineministerium for kartlegging, og overvintring. Denne kombinasjon av norske selfangere og norsk mannskap for danske ekspedisjoner skulle ofte forekomme seinere.

Forfatteren nevner så den norske selfangst med kompletteringsfanst ved Nordaust-Grønland med 124 ekspedisjoner 1889–1931. Men hans oppgave var ikke å skrive om selfangsten. Emnet var vinterekspedisjoner som krevde fast opphold på land og faste installasjoner. Og nå kom sunnmøringene med. «Initiativet fra Sunnmøre» heter bolken. 1908–1909 kom den første overvintring med «Floren»-ekspedisjonen. Den innledet fangstvirksomheten på land, som vi nå får følge fram til 1960.

Mens ekspedisjoner fra flere nasjoner hadde vært sendt til Nordaust-Grønland i vitenskapelig og sportslig øyemed, ble det bare nordmenn og dansker som dreiv kommersiell fangst i perioden 1908–60. De hadde stort sett samme fangstprinsipper, som det redegjøres for, også med skisse.

Forfatteren skriver: «Tross ensartede metoder hadde norsk og dansk fangstvirksomhet vidt forskjellige forutsetninger. I Norge var fangst et mangesidig og tradisjonelt erverv, i Danmark hadde begrepet fangstvirksomhet for menigmann et skjær av eventyr, og det var kun en innvidd krets som forstod hva ordet betegnet.»

Virksomheten foregikk i perioden 1908–1960, og var «kun i enkelte år beredyktig». Derfor hadde ikke verken dansk eller norsk fangstvirksomhet kunnet overleve så lenge uten statsstøtte. Vi er dermed inne på den politiske side av emnet. Retten til Aust-Grønland. Så lenge kysten var ukjent og ubrukt, var ikke spørsmålet diskutert. Da det kom fangstmenn til kysten, ble det omsider et politisk spørsmål.

Ulike syn i Danmark og Norge på eiendomsretten til Aust-Grønland førte til strid mellom de to stater som først førte til Aust-Grønlandsavtalen 1924–1944, bruddet på avtalen ved de norske okkupasjonene i 1931 og 1932 og Haag-dommen i 1933.

Forfatteren har nå ført oss inn i sitt hovedemne: Bemannede fangststasjoner. Han har her gjort et glimrende arbeid. Med utrolig presisjon lister han opp stasjonene mellom 71 gr. 30 min.

og 77 gr. 30 min. n.br. fra 1869 til 1994. (Der Eirik Raudes land skulle ligge). I alfabetisk rekkefølge kommer så fangststasjonene med tegninger og bilder av hyttene og navn på dem som hadde bemannet dem i alle år. Og her vrimler det av sunnmøringer, både menn og båter. Et register som følger de ca. 300 sider om stasjonene, omfatter 366 bebyggelser. I kildehenvisninger finnes arkivsaker, rapporter, dagbøker, brev og journaler foruten den trykte litteraturen.

Å komme nærmere inn på de 366 bebyggelser lar seg ikke gjøre. Men for hver enkelt stasjon finnes navn på dem som har oppholdt seg ved stasjonen, mål på grunnplanen, ovnstype (for å kunne identifisere ruiner), bygningens bruk og tilstand i dag. Skildringen av hver enkelt stasjon er som en novelle, med opplysninger om ankomst og tilbakereise, utdrag av dagbøker og brev, mer med fortelling om hverdagshendinger og dramatisk enn analyse av fangstresultat. Spøkefulle bemerkninger som ved bygging av Koperneshuset.

Bemanning 1909–09: Bård I. Berge, Peder E. P. Brandal, Johan A. Hareide, Severin G. Liavåg. Floren-ekspedisjonen kom til Nordaust-Grønland 3. juli 1908...Huset ble oppført av Liavåg og Brandal. Det ble bygd av tre 4 x 4 m og hadde på sørsida en tilbygning av sten. «Jeg synes det ligner temmelig godt Norges Banks afdeling hjemme i Ålesund – udvendig set naturligvis», skrev Brandal tørt. I boka finner vi et bilde av resten av huset.

Forfatteren lar stasjonene komme i boka i alfabetisk rekkefølge. Sjølsagt er det da lett å finne fram om du vet hva du søker. Men dette gjør det vanskelig å lese boka i sammenheng, da du ustanselig bykser fra tiår til tiår. Det er heller ikke egne avsnitt for danske og norske ekspedisjoner. Dette gjør for så vidt mindre, da fangstfolk ofte måtte samarbeide og hjelpe hverandre, som dette eksemplet viser.

Vebjørn Landmarks «7. juni-ekspedisjon» 1909–1910 kom til å redde fem dansker fra «Alabama»-ekspedisjonen. Martin Bjørlo skreiv da de kom tilbake til Ålesund: «Om turen ender mislykket for oss både med hensyn til fangst og i andre retninger, så har vi da den glede at vi har fått redde fem kjekke, brave menn for gamle Danmarks land.»

Min konklusjon etter at jeg har lest denne boka, er at dette er et arbeid som i høyeste grad er leseverdig og opplysende – og særlig for sunnmøringer som har hatt tilknytning til eller interesse for fangstmannslivet på Nordaust-Grønland.

Odd Vollan